

Гриня Н. О.,
асистент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів
Львівського національного університету імені Івана Франка

КОНТРАСТ У ФАКТУРІ АНГЛІЙСЬКОМОВНОГО ПРОЗОВОГО ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Анотація. Стаття присвячена проблемі контрасту як способу сприйняття і художнього пізнання світу та його ролі в англійськомовному прозовому художньому тексті. Простежено тісний взаємозв'язок між принципом контрасту і образністю. На матеріалі праць вітчизняних та іноземних лінгвістів проаналізовано поняття контрасту на семантичному, структурному, стилістичному та прагматичному рівнях. Доведено, що компонент суперечності реалізується як композиційний прийом контрасту.

Ключові слова: контраст, текст, протилежність, композиційна організація художнього прозового тексту, художнє пізнання світу.

Постановка проблеми. Для всебічного осмислення мови художнього прозового тексту недостатньо знати окремі конструктивні елементи тексту – потрібно визначити їхнє місце в художній системі всього мовленнєво-мисленнєвого континууму [1, с. 34]. За Ю.М. Лотманом «реальність тексту твориться системою відносин» [2, с. 26]. Зацікавленість структурою тексту, яка дає ключ до його смислової інтерпретації, існувала завжди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній філологічній науці значна увага приділяється вивченню структури і функцій художнього тексту, хоча уявлення про їхню роль і підходи до їхнього аналізу змінювалися із зміною наукових течій і парадигм від *системно-структурного* підходу до *нинішніх комунікативно-діяльнісного та когнітивно-дискурсного* [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8]. Структура художнього тексту розглядається як стимул для вторинної комунікативної діяльності адресата; значна роль належить позамовним чинникам при аналізі структури художнього тексту, проблемам гармонійної організації художніх текстів [2, с. 28; 5, с. 212].

Метою статті є дослідження контрасту в англійськомовному художньому прозовому тексті як способу сприйняття і художнього пізнання світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Упродовж багатовікової історії розвитку мистецтва слова поняття *контраст* змінювалось, набуваючи залежно від характеру художнього твору, стилю епохи, індивідуальності автора різного відображення. Так, в естетиці ХХ ст. роль опозиції як важливої закономірності художніх структур підкреслював М.М. Бахтін [1963, 1996, 2000], на психофізіологічній основі наголошував Л.С. Виготський, зауважуючи, що у художньому тексті завжди закладено протиріччя, внутрішню напругу між формою і змістом. Адаже сам процес сприйняття твору «містить у собі ефект, що розвивається у двох протилежних напрямках, який у кульмінаційній точці, буцімто «коротке замикання», знаходить своє применшення – катарсис» [9, с. 279].

Безперечно, що у витворі вербального мистецтва естетичні опозиції зумовлені самою структурою художнього тексту, системою його засобів вираження, до яких відносимо різноманітні

протиставляння. Тому в основу багатьох художніх творів світової літератури лягли універсальні опозиції: *life ↔ death, love ↔ hate, kindness ↔ evil* і т.ін. Як правило, у мовознавстві опозицію розуміють як протиставляння (Ф. де Соссюр, М.С. Трубецької, Л.А. Новіков та ін.), тому вивчення опозицій у багатьох аспектах представниками різних наук напрямів зумовлено універсальністю категорії протиставлення. Оформлення уявленень про мову як систему зв'язків (а зв'язків, у свою чергу, як протиставлень) належить Ф. де Соссюру. Автором вчення про опозицію (що значною мірою спирається на матеріали досліджень Ф. де Соссюра) є М.С. Трубецької [10, с. 36–37]. За цим ученням протиставляння передбачає не тільки ознаки, за якими відрізняються один від одного члени опозиції, але й ознаки, які є спільними для обох членів опозиції. Такі ознаки можна вважати «осною для зіставлення» [10, с. 36–37].

Одним із виявів системних відносин в англійськомовному художньому прозовому тексті є кореляція протилежних елементів. Виявлення ознак контрасту прозового тексту на мовному та позамовному рівнях уможливує простежити різноманітні зв'язки та їхню роль у реалізації змісту сегментів контрастивних та контрастно-аргументативних висловлень на рівні тексту. Лексична, синтаксична та стилістична складові контрасту у художньому прозовому тексті взаємодіють і взаємодоповнюють одна одну, ґрунтуючись на лексичній основі. У зв'язку з цим поняття «семантична мікросистема, мікрополе відіграють важливу роль для подальшого вивчення внутрішніх системних відносин у лексиці» [11, с. 146].

Теоретичним підґрунтям дослідження контрасту в англійськомовному художньому прозовому тексті слугують праці пострадянських дослідників, які проводяться на матеріалі різних мов: Н.С. Болотнової, Н.О. Купіної, В.В. Одінцева та ін. Контраст трактують як «протиставляння предметів і явищ, виражене системою різноманітних засобів, як різновид опозиції» [2; 10], як «композиційно-стилістичний принцип розгортання мови» [12], як один з принципів «висунення» [13; 14], як «принцип організації поетичного тексту» [15]. І справедливо зауважимо, що акценти при тлумаченні контрасту у текстопросторі романів зазвичай робляться на конкретних (залежно від контексту) рисах.

У наукових дослідженнях у поняття *контраст* дослідники вкладають різний зміст. Найчастіше контраст – «принцип лінійно-синтагматичної організації мовного твору, який полягає у протиставлянні різних елементів тексту з метою створення певного стилістичного ефекту» [16, с. 690]. Подібне визначення контрасту надають й інші дослідники. Т.В. Матвєєва вважає, що контраст – семантичне протиставляння однотипних одиниць у мовленні й тексті [17, с. 148]; О.С. Ахманова вбачає у трактуванні контрасту «фігуру мовлення, яка полягає в антонімічному протиставлянні лексико-фразеологічних, фонетичних та граматикичних одиниць, що втілюють контрастне сприйняття»

тя дійсності» [18, с. 207]. Г.В. Андрєєва визначає контраст як «естетично дієве відображення конфліктів і протиріч реальної дійсності за допомогою різнорівневих засобів мови» [19, с. 3]. В.П. Москвін утотожнює контраст з семантичною категорією, заснованою на протилежності [20, с. 92–93]. Е.В. Сєдих розглядає контраст як один із типів висунення значимої інформації, пропонуючи максимально широке розуміння контрасту (контраст розглядається не тільки на лексичному рівні, але і на фонетичному, морфологічному, синтаксичному, графічному) [14, с. 38]. Т.Г. Бочіна трактує контраст як лінгвокогнітивний принцип і кореляцію прийомів створення контрасту з основними етапами розвитку об'єктивного світу та пізнання і вважає, що вони представляють собою «спадкоємну зміну тотожності, відмінностей, протилежностей і протиріччя» [21, с. 25].

Усі наведені лінгвальні визначення поняття *контраст* не мають єдності поглядів серед дослідників-лінгвістів. Його трактують на: а) семантичному, б) структурному, в) стилістичному, г) прагматичному рівнях. Утім впродовж цієї праці, з критичним урахуванням усіх думок, ми приєднуємося до думки Г.В. Андрєєвої про те, що важливими у художньому прозовому тексті є також прийоми та принципи розташування слів, їхня подібність або безпосереднє протиставлення [19, с. 12]. Але вважаємо, що найчастіше компонент суперечності реалізується як композиційний прийом контрасту. Проте не завжди враховуємо те, що контраст має відмінний характер.

Для номінування в сучасному англійськомовному художньому прозовому тексті життєвих ситуацій використовують низку контрастних засобів вираження, які ґрунтуються на протиставленні (контрадикторності). До них відносимо антитезу, оксюморон, парадокс, контраст. Контрастні засоби вираження, експлікуючи очевидну холистичність, забезпечують поєднання того, що не можна поєднати, різке зіткнення полярностей, розкриття взаємовиключних понять однієї і тієї ж суті супроводжують художнє освоєння світу. На холистичність контрасту вказує А.В. Ісаєв, за твердженням якого, «у будь-якій семіотичній системі є принаймні, знаки, пов'язані відношеннями протилежності» [22, с. 51]. Так, контраст, є естетичною категорією у розмаїтих жанрах літератури, що полягає у різко вираженому протиставленні окремих художніх форм з метою підвищення художньої експлікації прозового твору.

Отож, контраст постулюємо як стилістичну, семантичну та функційну основу художнього прозового тексту, як основний засіб вираження прозового твору. Його трактуємо як мисленнєво-мовленнєву сутність у світлі когнітивної теорії особистості Дж. Келлі, за якою особистість індивідуума утворена системою його конструктів (*personal construct*), які використовуються для інтерпретації світу і випередження подій, які формуються на основі подібності ↔ контрасту у їхній взаємодії [21, с. 16]. Тобто йому властива динамічність і системність, і як лінгвальне утворення він інкорпорує у собі вербальну й концептуальну іпостасі, виникає внаслідок інтеракції, а також динаміки образних засобів його творення на мікротекстовому й макротекстовому рівнях.

Тут можна простежити тісний взаємозв'язок між принципом контрасту і образністю. Вкажемо на її сутнісний аспект: виокремлення контрасту образів і контрасту всередині образу [14, с. 38]. Так виникає передумова для конкретизації, а саме для обґрунтування принципу образного контрасту. Контрасту, як принципу побудови тексту і окремих значимих фрагментів, приділена значна увага при аналізі мови художньої літератури,

образної комунікації. Саме їхнє напрацювання слугує умовою для конкретизації принципу образного контрасту на матеріалі інших сфер комунікації, включаючи художню, де він проаналізований недостатньо і нерівномірно.

Отож, за нашими спостереженнями, контраст у художньому прозовому тексті підсилює відмінність властивостей форм, робить їхню єдність виразовішою. Використання контрастних засобів у цьому типі текстів викликає внутрішню колізію в композиції, загострює її, шукає гармонію у зіставленні протилежностей, експлікує опозицію. Словом, контраст здійснюється на мовному (системному) і мовленнєвому (функційному) рівнях. У художньому тексті він виявляється на фонетичному, морфологічному, лексичному та синтаксичному рівнях як один із видів семантико-стилістичної організації прозового тексту.

Художній текст, як смислова цілісна система, виявляється у зв'язках близькості й протиставленості. Серед загальних проблем естетики опозиція трактується як типологічна риса організації будь-якого естетичного об'єкта, оскільки контраст – це один з найхарактерніших виявів природної схильності людського розуму, а «дія розуму і всієї побудови антонімічно утримується тільки силою протидорчих і взаємовиключальних основ» [23, с. 55].

Адекватне розуміння сутності художнього прозового тексту неможливе без знань його специфіки як особливої форми комунікування, особливого виду естетичної діяльності. Художній прозовий текст, будучи продуктом цілеспрямованої діяльності людини, має двосторонній характер, оскільки є зв'язуючою ланкою між адресантом і адресатом. Специфіка художнього прозового тексту полягає у тому, що він виконує комунікативно-інформативну і комунікативно-естетичну функцію, відображаючи навколишню дійсність. Художній текст – організована знакова структура, яка містить у собі зображення матеріального і соціального світу [2, с. 14]. Його суттєвою ознакою є особистісне начало, тобто авторське відношення до написаного. Наратор є однією з найважливіших семантичних складових прозового тексту. Письменник, створюючи художній текст, малює таку модель дійсності, яка відповідає реальності, з одного боку, а з іншого, – являється відображенням його світогляду і світовідчуття. Відтак художній прозовий текст – не тільки відображення навколишньої дійсності, але й вираження засобами мови моделі авторського ставлення до світу. Поєднання мовних елементів у художньому прозовому тексті здійснюється так, аби справити естетичний вплив на читача, змінити, відповідно до задуму автора, його відчуття, почуття, настрої.

«Мова художнього твору є «певною художньою моделлю світу, і у цьому сенсі своєю структурою належить «змісту» – несе інформацію» [2, с. 11]. Незвична організація художнього мовлення зображує новизну змісту тексту і виступає не тільки як виразовий, але й як образний засіб [24, с. 173]. У процесі пізнання, відображення й відтворення у людському мисленні навколишньої дійсності важливе значення відводиться контрасту. Бінарність свідомості і пізнавальної діяльності, вроджена схильність мислити опозиціями зумовлені функційною асиметрією півкуль головного мозку. Прикметно, що стратегія двоїстого пошуку характерна і для інтуїтивно-образного, і для логіко-вербального мислення. Це пояснює, чому дихотомічний спосіб сприйняття світу і опрацювання інформації залишається актуальним впродовж усієї історії *homo sapiens*: людина XXI століття з переважно

логічним мисленням також використовує двоїсті коди, як і Homo habilis, для якої було властиве правопівкульове мислення. І людина міфопоетичної епохи, і сучасний вчений інтерпретують пізнавальний світ за допомогою смислових опозицій [25].

Контраст відіграє роль на різних етапах пізнавальної діяльності: будучи дієвим способом привертання уваги, він є основою чуттєвого сприйняття; зіставлення у протилежностях найбільш ефективно для проникнення в сутність речей, а саме це є метою пізнання; інтенсивність творимого контрастом ефекту, яскравість вражень забезпечують успішність запам'ятовування.

Від давніх часів багато мислителів зауважували, що феномен контрасту відіграє у художньому прозовому тексті важливу роль. Це визначається в лінгвістиці тексту, де контраст трактують як один із прийомів, який полягає у гостро вираженому протиставленні окремих художніх форм заради посилення їхньої виразовості і виразовості твору, коли активне порівняння підсилює різні просторові і часові якості («одночасний» і «послідовний» контраст) [26, с. 141]. Поєднання непомітного, зіткнення полярностей, розкриття взаємовиключальних сторін однієї й тієї ж сутності повсякчас супроводжують художнє освоєння світу.

Окрім зіставлення форм, пов'язаного з психологією сприйняття, контраст використовують для визначення трактування художніх образів. Прозовим текстам належать розмаїті естетичні опозиції, і в їхній основі нині лежать такі універсальні найдревніші опозиції, як життя ↔ смерть, добро ↔ зло, любов ↔ ненависть, земля ↔ небо, вічне ↔ земне, щастя ↔ страждання і т. ін. Опозиції ж в художньому прозовому тексті, як зауважують Г.В. Андрєєва, Л.А. Новіков, В.В. Одинцов, реалізуються на основі принципу контрасту [11; 12; 19]. У працях цих вчених контраст (як літературно-композиційний прийом) розглядається як принцип організації художнього прозового тексту.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Словом, контраст є важливим засобом інтерпретативного компоненту семантичного простору сучасного англійськомовного художнього прозового тексту і слугує провідником у процесі змістової організації об'єктивної дійсності. Отож, контраст передбачає суб'єктивно-особистісне усвідомлення об'єктивних протиріч реальної дійсності з метою художнього впливу, засвідчуючи складність індивідуально-авторського сприйняття світу. Проте феномен контрасту у фактурі англійськомовного прозового художнього тексту не є однозначним для сучасного мовознавства і потребує подальшого дослідження.

Література:

1. Гаспаров М.Л. Лингвистика стиха / М.Л. Гаспаров // Известия РАН. Серия литературы и языка. – М. : Наука, 1994. – Т. 53, № 6. – С. 28–35.
2. Лотман Ю.М. Анализ поэтического текста / Ю.М. Лотман // О поэтах и поэзии. – СПб. : Искусство-СПб, 1999. – 897 с.
3. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека / Н.Д. Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
4. Бехта І.А. Авторське експериментаторство в англійській прозі ХХ століття / І.А. Бехта. – Львів : ПАІС, 2013. – 268 с.
5. Чумак-Жуль І.І. Поетический текст в русском лирическом дискурсе конца XVIII – начала XXI веков: монография / И.И. Чу-мак-Жуль. – Белгород : БелГУ, 2009. – 244 с.
6. Щирова И.А. Многомерность текста: понимание и интерпретация / И.А. Щирова, Е.А. Гончарова. – СПб. ООО «Книжный Дом», 2007. – 472 с.
7. Philosophy of Literature. Contemporary and Classic Readings. An Anthology / Ed. by E. John & D. Lopes. – L. : Blackwell, 2004. – 364 p.
8. Болотнова Н.С. Коммуникативная стилистика текста: словарь-тезаурус / Н.С. Болотнова. – М. : Флинта: Наука, 2009. – 384 с.
9. Выготский Л.С. Мышление и речь / Л.С. Выготский. – М. : Лабиринт, 1999. – 750 с.
10. Трубецкой Н.С. Основы фонологии / Н.С. Трубецкой. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 352 с.
11. Новиков Л.А. Художественный текст и его анализ / Л.А. Новиков. – [Изд. 2-е, исправл.]. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 304 с.
12. Одинцов В.В. Стилистика текста / В.В. Одинцов. – Изд. 2-е, стереот. – М. : УРСС, 2004. – С. 115.
13. Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык : учебник для вузов / И.В. Арнольд. – 4-е изд., испр. и доп. – М. : Флинта : Наука, 2002. – 384 с.
14. Седых Э.В. Контраст в поэзии как один из типов выдвижения (на примере циклов стихотворений «Песни Неведения» и «Песни Познания» У. Блейка) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Э.В. Седых. – СПб., 1997. – 18 с.
15. Станиславская С.А. Контраст как принцип организации поэтического текста (на материале ранней поэзии А. Ахматовой и Н. Гумилева) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / С.А. Станиславская. – Саратов, 2001. – 195 с.
16. Культура русской речи : энциклопедический словарь-справочник / под ред. Е.Н. Ширяева, Л.Ю. Иванова, А.П. Сковородникова. – Изд. 2-е. – М. : Флинта : Наука, 2007. – 840 с.
17. Матвеева Т.В. Функциональные стили в аспекте текстовой категории: синхронно-сопоставительный очерк / Т.В. Матвеева. – Свердловск : Изд-во Уральского ун-та, 1990. – 167 с.
18. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – Изд. 3-е, стереотип. – М. : КомКнига, 2005. – 579 с.
19. Андреева Г.В. Языковое выражение контраста и его стилистические функции в художественной прозе (на материале английского языка) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Г.В. Андреева. – Л., 1984. – С. 14.
20. Москвин В.П. Стилистика русского языка. Теоретический курс / В.П. Москвин. – Изд. 4-е, перераб. и доп. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2006. – 327 с.
21. Бочина Т.Г. Контраст как лингвокогнитивный принцип русской словесности : автореф. дис. на соиск. учен. степени д-ра филол. наук : 10.02.01 «Русский язык» / Т.Г. Бочина. – Казань, 2003. – 52 с.
22. Исаев А.В. К вопросу о соотношении лингвистического и логического в учении об антонимах / А.В. Исаев // Научные доклады высшей школы. Филологические науки. – 1972. – № 1. – С. 49–56.
23. Голякова Л.А. Подтекст как полидетерминированное явление: монография / Л.А. Голякова. – Пермь : Изд-во Перм. ун-та, 1999. – 208 с.
24. Хазагерев Т.Г. Общая риторика: курс лекций; Словарь риторических приемов / Т.Г. Хазагерев, Л.С. Ширина ; отв. ред. Е.Н. Ширяев. – 2-е изд., перераб. и доп. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1999. – 315 с.
25. Connor S. Postmodern Culture. An Introduction to Theories of the Contemporary / S. Connor. Second ed. – L. : Blackwell, 1997. – 327 p.
26. Шинкаренко Ю.В. Прием контраста и система равноуровневых языковых средств его выражения в поэмах А.С. Пушкина : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Ю.В. Шинкаренко. – Ростов-на-Дону, 2006. – 19 с.

Грыня Н. А. Контраст в фактуре англоязычного художественного текста

Аннотация. Статья посвящена проблеме контраста как способа художественного восприятия мира и его роли в англоязычном художественном прозаическом тексте. Прослежена тесная взаимосвязь между принципом контраста и образностью. На материале работ отечественных и зарубежных лингвистов проанализировано понятие контраста на семантическом, структурном, стилистическом и прагматическом уровнях. Доказано, что компонент противоречия реализуется как композиционный прием контраста.

Ключевые слова: контраст, текст, противоположность, композиционная организация художественного прозаического текста, художественное восприятие мира.

Hrynia N. Contrast in modern English fictional text

Summary. The article deals with the problem of contrast and its role in modern English fictional text as a way of perception of the world through the text. The close relationship between the principle of contrast and vividness is traced. The concept of contrast on the semantic, structural, stylistic and pragmatic levels is considered on the works of domestic and foreign linguists. Contradiction component is proved to be implemented as a compositional device of contrast.

Key words: contrast, text, contradiction, compositional framework of the fictional text, perception of the world.